

॥२॥
७

अथ

Kalidasa Kṛita "Raghovamśe"
Dvitiya: Sargah.

कालिदासकृत रघुवंशे द्वितीयः सर्गः

काव्यम्

(अपूर्ण)

2232

॥२॥
७

श्रीगणेशायनमः॥ अथरघुवंशद्वितीसर्गप्रारंभः॥ अथप्रजानामधिपः प्रभातेजायास्त्रिग्राहितगं
धमाल्या॥ वनायपीतप्रतिबध्नायशोधनो धेनुमपेर्मुमोच॥ १॥ तस्याखुरन्यासपवित्रपास
मपासुलानांधुरकीर्तनीया॥ मार्गमनुष्वरधर्मपत्नीश्रुतिरेवार्थस्मृतिरन्वगच्छत्॥ २॥ नि
वर्त्यराजादयितादयालुःस्तासोरभेयिस्तरभिर्यशोभिः॥ तयोधरीभूतचतुःसमुद्रांजुगोपगोरूप
धरामिवोर्वा॥ ३॥ व्रतायतेनानुचरेणधेनोन्यैषेधिशेषोप्यनुयायिवगैः॥ नचान्यतःस्तस्य
शरीररक्षास्ववीर्यगुप्ताहिमनोप्रसूतिः॥ ४॥ आस्वादवद्विःबलैस्सृणानांकेड्यनैर्दशनि
वारणैश्च॥ अव्याहतस्वैरगतेसतस्यासमाटसमाराधनतस्तरोभूत्॥ ५॥ श्वेतःस्थिता
मुचलितःप्रयातानिषदुषीमासनचूडधीरः॥ जलेभिलाषीजलमारदानोद्योयेवतांभूपतिर
न्वगच्छत्॥ ६॥ सन्यस्तचिह्नमपिराज्यलक्ष्मीतेजोविशेषानुमितोदधानः॥ आसी
दनाविष्कृतदानराजिरनर्मदावस्थद्वद्विषद्वः॥ ७॥ लताप्रतानोद्ग्रथितैस्केशैरधि

॥२॥
७

रघुवरा

राम

ज्यधन्नाविचचारद्वे ॥ रक्षापदैर्मुनिहोमधेनोर्वन्यान्विनेष्यनिवदुष्टसत्त्वान् ॥ ८॥ वि
 स्मृपारिवीनुचरस्यतस्य पाभर्तुमापाशभृतासमस्य ॥ उदीरयामासुरिवोन्मयनामा
 लोकशब्दवयसां विरावै ॥ ९॥ अवाकिं चाललताप्रसूनैराचारलाजैर्विषाकरकन्याः ॥ १०॥
 धनुर्भतोयस्ययादृभाबमारव्यातमंतःकरणेर्विशंके ॥ विलोकयस्योवपुरापुरक्षणाप्रकाम
 विस्तारफलहरिण्यः ॥ ११॥ सकीचकैर्मारुतपूर्णैश्चैकजद्विरापाहितवंशकृतैः ॥ सुभाव
 कुंजेषु यशस्वमुद्यैरुदीमानं वनदेवताभिः ॥ १२॥ इतः सुषारैर्मैरिनिर्गणामनोकहाकं य ४
 पितृपुण्यागिधौ ॥ तस्मात्तपकृतमनापत्रम्याचारतपचनः सिषेव ॥ १३॥ सचोपतादिगतं रणि त २३
 सद्योदिनांते विलयाय गतुं ॥ प्रचोक्रमेपलवरागताम्राप्रभापतगस्य मुनेश्चधेनुः ॥ १४॥ ॥ १॥
 तदिदं वनापि रतिथि क्रियाथोमन्वययोमध्यमलोकपालः वभौ वसातेन सतामतेन सेधेवसाक्षा
 राशामवृष्ट्यापिविनादवाग्निरासीद्विकेषाफलपुष्पवृक्षिः ॥ उन्नतसलेष्वधिको बबाधेतस्मिन्वनंगोसरिगाहमानि ॥ १५॥

शा ९

दिधि नोपपन्ना ॥ १६॥ सपत्नलोत्रीर्णवराहयूथान्यावासवृक्षौ मुखवर्हिणानि ॥ ययौमृगाध्यासि
 तशाडुलानि त्रयामापमानानि वानानि पश्यन् ॥ १७॥ आपीभारे सनप्रयत्नागृष्टिगुरुचादपु
 वानरेहः ॥ उभावलंचक्रतुरंचिताभ्यां तपो वनावृत्तिपथंगताभ्यां ॥ १८॥ वसीष्ठधेनोरनुया
 यिनं तमावर्तमानं वनितावनं ताता ॥ पयोनिमेषालसपक्ष्मपंक्तिः पुरोषिताभ्यामिव लोचना
 भ्यां ॥ १९॥ पुरस्कृतावत्त्रैनिपार्थिवेन प्रसुद्धेन पार्थिवधर्मपत्न्या ॥ तैदेतरे सा विरराधेनुर्दिन
 क्षपामध्यगते वसंध्या ॥ २०॥ प्रदक्षिणी स्वसपयस्वीनीता सुदक्षिणा साक्षत पात्रहस्ताप्रप्रण
 म्य चानर्चयिशा मस्याभ्रगांतद्वारमि वार्थसिधेः ॥ २१॥ वत्सात्सुकापिस्तिमितासेपयोप्रसग
 हात्सेति नन्दनुस्ता ॥ भक्त्योपपानेषु हितदिधानां प्रसादचिन्तानि पुरःफलानि ॥ २२॥ गुरोः स
 दारस्य निपीड्यपादौ सप्ताप्यसांध्यं च विधिं दिलीपः ॥ रोहावसावसा नैपुमुखवदो गंध्री भैजं भु
 जोष्ठि नृशुनिषणा ॥ २३॥ तामंतिकन्यसुबलिप्रदिपामन्वा स्य गोप्तागृहिणी सहायः ॥

क्रमेण सप्तमनुसविवेशस्तोषितां प्रातरनृतिष्ठत ॥ २४ ॥ ३२ ॥ अत्रतं धारयतः प्रजार्थं सममं हिष्यामहनी
 यकीर्तेः ॥ सप्तव्यनीयुः स्निग्धुणो नितस्य दिनानि रो नो धरणो चितस्य ॥ २५ ॥ अन्येद्युगलो नुचरस्य
 भावजितासमाना मुनिहोमधेनुः ॥ गंगाप्रपातो तनिरूघासंगो रीगुरोर्गह्वरमाविवेश ॥ २६ ॥ सादुष्य
 धर्षामनसापि हिंसेरियद्रिशोभाप्रहिते क्षणेन ॥ अलक्षितान्भ्युपगतनो नृपेण प्रसह्यः सिंहः किलेतां
 चेकष ॥ २७ ॥ तदीयमाकंदितमात्रसाधोगुहानिबप्रतिशददीर्घ ॥ रश्मिष्विवादाय नगंदसक्तानि वर्तया
 मासा नृपस्य दृष्टि ॥ २८ ॥ सपाटलायांगवितस्थिवांसधनुर्धरः केसरिणं दर्शय ॥ अधिपकायामिव धा
 तुमंयालो ध्रुवमं सानुमतः प्रभुत्वं ॥ २९ ॥ ततो मृगेंद्रस्य मृगेंद्रगामिव धाय वध्यस्य शरं शरण्यः ॥
 जाताभिषंगो नृपतिर्निषंगा धर्तुमैच्छसमो धतारिः ॥ ३० ॥ वामेतरः सस्य करः प्रहनुर्न प्रभारुषितकंक ॥ ३१ ॥
 पत्रे ॥ सक्तं गुलिसायकपुंस्वैव चित्रार्पितारं भद्रवानतरये ॥ ३२ ॥ बाहुप्रतिष्ठमविवृद्धमन्युरभ्युप
 मागस्कृतमस्य शक्तिः ॥ राजा स्वतेजोभिरदृष्ट्य तावीगीवमं जौषधरुध्रवीर्यः ॥ ३३ ॥ तमार्ये गृह्ये

सां

निगृहीतधेनुं मेनुष्यवाचामनुवंशकेतुं ॥ विस्मापयस्मिन्वितमात्मवृत्तौ सिंहोरुसत्वं निजगादीसंघ ॥ ३४ ॥
 अलमहिपालतवशमेण प्रयुक्तमप्यश्रमितो रथास्यात् ॥ नपादपो नमूलनशक्तिरंहः शिलोच्चये मूर्च्छितमारुतस्य
 ॥ ३५ ॥ कैलासगौरं दृष्यमा रुरुक्षोपा दार्षणानुग्रहपूतदृष्टं ॥ अवेहिमा किंकमष्टमूर्तिः कुंभेदरं नामे निकुंभतुल्या ॥
 ॥ ३६ ॥ अमुं पुरः पश्य सिंदवदं पुत्रीकृतो सो वृषभच्यजेन ॥ यो हेमकुंभसु न निस्तुतानां स्फुरस्य मातुः पयसा
 रसतः ॥ ३७ ॥ कंडूयमानेन कटंकटाचिद्वन्यद्विपेनोन्माथिता त्वगस्य ॥ अथेन मंदस नया शूरो च सैन्यमाली
 ठमिवा सुरास्त्रे ॥ ३८ ॥ तदा प्रभृसे ववनदिपानां त्रासार्थं मस्मिन् ह मद्रिकुक्षौ ॥ व्यापारितः शूलभृता वि
 धाय सिंहत्वं मेकागतसत्त्ववृत्ति ॥ ३९ ॥ तस्यालमेषा क्षुधितस्य नृपे प्रदिष्टकालपरमेभ्यरेण ॥ उप
 स्थिता शोणितपाशानामेसूरद्विषां च द्रुमसो मधेव ॥ ४० ॥ सत्वं निवर्तः स्वविहाय लज्जागुरोर्भवान्
 दर्शित शिष्यभक्तिः ॥ शस्त्रणरक्ष्यदृशक्यरक्षन्तद्यशः शस्त्रभृता क्षिणाति ॥ ४१ ॥ इति प्रगल्भपु
 रुषाधिराजो मृगाधिराजस्य वचो निशम्य ॥ प्रसाहतास्त्रागिरिशप्रभावादात्मन्यवसो शिथि

राम

५३

लीचकार ॥ ४१ ॥ प्रसन्नवीचै नमिषु प्रयोगे तत्पूर्वसंगे वितथ प्रयत्नः ॥ जडीरुतस्त्र्यंबकवीक्षणेन व
 ज्रमुमुक्षुनिववज्रपाणिः ॥ ४२ ॥ संरुध्वेष्टस्य मृगेंद्रकामं हास्यं वचसं घटं विवक्षुः ॥ अंतर्गत
 प्राणभृतां हि वेद सर्वं भवान्भावमतो मिधास्ये ॥ ४३ ॥ सत्त्वं मदीयेन शरीरे दृतिं देहनिर्वृतं गुं
 प्रसीद ॥ इति नावसानोत्सुकबालवत्साविमुच्यतां धेनुरियं महर्षेः ॥ ४४ ॥ मान्यमेसावरजंगमानो
 सर्गस्थितिप्रसवहारहेतुः ॥ गुरोरपीदं धनमाहिताग्नेनैतत्सुरसादनुपेक्षणीयं ॥ ४५ ॥ अथां
 धकारं गिरिगवराणां रंशमपूरयैश कलानिकुर्वेत् ॥ भूयः स भूते श्वरपाभवे वती किंचिद्दिह स्यार्थ
 पतिं वभाषे ॥ ४६ ॥ एका तपत्रजगतः प्रभुत्वं न वयं का तमीदं वपुश्च ॥ अत्यंतो बहू हातु
 मिच्छन्विचारमूढः प्रतिभासि मे त्वं ॥ ४७ ॥ भूता तु कैपातवचे दियं गौरु का भवे स्वस्ति मतो त्वदेते
 ॥ जीवनपुनराश्वउपसूवे भयः प्रजा प्रजानाथ पिते वपासि ॥ ४८ ॥ अथैकधेनोरपराधचंडाने

३

गुरोः कृशानुप्रतिमाद्विषमै ॥ शक्योऽस्य मन्युर्भवता विनेतुंगाः कोटिशस्पर्शयता घटो धनीः ॥ ४९ ॥
 तद्रक्षकल्याणपरंपराणां भोक्ता समूजस्वलमात्मदेहः ॥ महितलस्पर्शेन मात्रभिन्नं मृधराजा
 ज्येष्ठमैद्रमाहुः ॥ ५० ॥ एतावदुक्त्वा विरते मृगेंद्रे प्रतिस्वेनेनास्य गुरागतेन ॥ शिलोचनोऽपि क्षि
 पालमुच्चैः प्रियामेवार्थमभाषते व ॥ ५१ ॥ निशम्य देवानुचरस्य वाचं मनुष्यदेवः पुनरप्युवाच ॥
 धेन्वा तदध्यासितकातराक्ष्या निरीक्ष्य माः सतरां दयालुः ॥ ५२ ॥ क्षती कालत्राय तस्सुदृग
 क्षस्य शब्दो भुवनेषु ॥ ५३ ॥ राज्येन किं तदिदं परीत दृतेः प्राणैरुपक्रोशमतीमसे व ॥ ५४ ॥ क
 थं नु शक्यो नूनयो महर्षेर्विज्ञाणनादन्यपयस्विनीनां ॥ इमा मनुनां सूरभेरवे हिरुद्रो जसानुप्रहृते
 त्वया स्या ॥ ५५ ॥ सेयं स्वदेहार्पणनिष्कयेण न्यायामाया मोचेयितुं भवतः ॥ न पारणा स्यादि
 ह तात वैवं भवेदलुप्तश्च मुनेः क्रियार्थः ॥ ५६ ॥ भवा न पीदं परवान न वैति महान्हियत्नः

॥४

॥२
७॥२
७

॥४॥

सवदेवदासं॥ सखातुंनियोतुर्नहि^{सम}शमेर्विनाशपरक्षं स्वयमक्षतेना॥५६॥ किमप्यहिंस्य
 सवन्नेन्मनोहयशःशरीरेभवेमेदयालुः॥ एकान्तमध्वंसिषुमद्विधानोपिडेधेनास्थास्वतु
 भौतिकेषु॥५७॥ संबधमाभाषणपूर्वमाहुर्वृतःसंनोसंगतयोर्वनांते॥ तद्गुननाथा
 उगनाहसित्वं संबधिनीमेप्रणयविहंतु॥५८॥ नथेतिगांमुक्तवतेवदिलीपःसद्यप्र
 निहंभविमुक्तबाहुः॥ सन्यस्तशशाहरयेस्वदेहमुषानयक्षिडमिवाप्रिषस्य॥५९॥
 तस्मिन्क्षणेपालयितुःप्रजानामुद्यत्यतःसिंहनिपातमुग्रं॥ अवाहुमुखस्योपरिपु
 ष्यदृष्टिःपपातविद्याधरहस्तमुक्ता॥६०॥ उत्तिष्ठवत्सेसमृतायमानवचोनिशम्यो
 क्षितमुक्षितःसन्॥ ददशैराजाजननिमिवस्वामामग्रतःसिहनिपातमुग्रं॥६१॥

॥ कालदासरचित रघुवंशे द्वितीयः सर्गः ।